

Gina Dahl, Biskop Pontoppidans brevbok 1751–1753 (Bergen: Kapabel forlag, 2019). 296 pp.

Per Pippin Aspaas, UiT The Arctic University of Norway

Da Erich Pontoppidan (1698–1764) ankom Bergen for å innta biskopstolen i 1748, var han en av Danmark-Norges mest innflytelsesrike skribenter. I dag huskes han best som en streng, pietistisk teolog, forfatter av *Fejekost til at udfejje den gamle Surdejg eller de ... tiloversblevne ... Levninger af saavel Hedenskab som Papisme* (1736) og *Sandhed til Gudfryktighed* (1737), en forklaring av Luthers katekisme til bruk i konfirmasjonsundervisningen. Færre husker derimot hans historiske skrifter, grunnet både språkbarrieren (de kom primært ut på latin) og metoden, som var mindre syntetiserende og analytisk enn for eksempel Holbergs. Heller ikke som naturforsker er Pontoppidan særlig syntetiserende, men den gedigne innsamlingsinnsatsen kan ingen ta fra ham (jamfør tobindsverket *Norges Naturlige Historie*, 1752–53). Biskopen samlet og noterte, fra litteraturen, fra egne observasjoner, fra samtaler med folk han møtte i Bergen, fra folk han møtte under sine visitasreiser – og fra brev.

Det er biskopens korrespondanser fra perioden i Bergen (1748–54) som tematiseres i bokhistoriker og statsarkivar Gina Dahls kildeutgave. Tittelbladets vektlegging av brevboken 1751–53 er riktignok korrekt, i den forstand at det i Statsarkivet i Bergen finnes bevart en komplett kopibok der biskopens utgående brev fra disse årene er nedtegnet. Alle blir gjengitt i transkribert form. Men Dahl har også kartlagt – og transkribert – brev fra kopibøkene før og etter, samt fra andre arkivkilder, slik at hele bergensoppholdet i praksis er dekket. Videre gir hun i sin 75 sider og 250 fotnoter lange innledning en oversikt over biskopens mange aktiviteter i løpet av perioden.

Recommended citation: Aspaas, Per Pippin, review of Gina Dahl, 'Biskop Pontoppidans brevbok 1751–1753 (Bergen, 2019), *1700-tal: Nordic Journal for Eighteenth-Century Studies*, 17 (2020), 181–183. <https://doi.org/10.7557/4.5557>

Copyright: © 2020 The Author(s). This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License ([CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Biskop Pontoppidan hadde virkelig mye å henge fingrene i. Parallelt med å påvirke latinskolens indre liv, igangsatte han blant annet prosjektet *Seminarium Catheticum* – et opplæringstiltak for distriktslærere i årene 1749–51. Realskolen *Seminarium Fridericianum*, grunnlagt i 1751, ble et mer varig tiltak. Her ble det undervist i matematikk, naturvitenskap og moderne fremmedspråk til godt inn på 1800-tallet. Bygningen han fikk reist til formålet står fortsatt. I brevene er det mange detaljer det kan være vanskelig å nøste i for den som ikke er bevandret i Bergens lokallhistorie. Dahl gir i sin innledning god hjelp til å henge med i de ofte intrikate juridiske, økonomiske og rent persongallerimessige aspektene.

Å rydde i konflikter og ta grep om klagesaker var en viktig oppgave for en biskop. Drikkfeldige og udugelige prester forekommer i brev materialet. Her gjaldt det å utvise skjønn og diplomatisk smidighet. I mer reell og formell forstand utøvde biskopen også makt, gjennom ulike rettslige innretninger, som kirketukt og rettergang i forbindelse med korrupsjon. Fattigomsorg og tukthusdrift krevde også biskopens oppmerksomhet. Det er et meget interessant sosialhistorisk materiale Dahl presenterer i dette bokverket.

En risiko med kildeutgaver er at overblikket kan drukne i detaljer. Vi finner tendenser til dette også i Dahls bok. Vel er det en fordel for den som ikke behersker gotisk håndskrift at kilder skrives ut i fulltekst. I tillegg er navne registret bak i boken nyttig. Likevel er det ikke til å nekte at Pontoppidans språkføring er utfordrende. En rekke spesialbegrep fra datidens rettsvesen, sosialomsorg og sivile og kirkelige administrasjon blir stående uforklart. Og når Pontoppidan glir over i latin og fransk, som var vanlig på hans tid, er det ikke gitt at en klarer å henge med. Fremmedspråklige innslag verken oversettes eller forklares, og forkortelser av typen «a. c.» (*anno currente*, i inneværende år) løses ikke opp. Boken blir dermed en utgave skrevet av en spesialist, henvendt til andre spesialister. Dahl kunne dessuten gjerne løftet fram hva som er nytt. Én ting er begeistringen over kildene i seg selv – de fyndige formuleringene, det ideologiske sprengstoffet, det sosial- og personalhistoriske krydderet. Men for en analytisk anlagt leser er ikke dette nok. En forventer også en posisjonering i forhold til tidligere forskning, eller i det minste en viss refleksjon over kildeutgavens bidrag til kunnskapsutviklingen.

Det er få formuleringer i Dahls innledning av typen «Hittil har en trodd at ..., men brevvekslingen viser at det ikke var tilfelle». Isteden tenderer nye forskningsfunn og justeringer av etablerte oppfatninger til å dyttes beskjedent vekk, langt ned i fotnoter eller inn mellom linjene. For eksempel avviker utgiveren i sin beskrivelse av omstendighetene rundt Pontoppidans utnevnelse til biskop markant fra tidligere biografiske fremstillinger. De kildekritiske betraktningene er imidlertid kun synlige mot slutten av en lengre fotnote, som starter som et rent referat av tidligere forskning, som forfatteren altså er uenig i (s. 14).

Mye av litteraturen om naturhistorisk forskning i Norge på 1700-tallet kretser om geistlige, som trondheimsbiskopen Johan Ernst Gunnerus (1718–73) og sunnmørspresten Hans Strøm (1726–97). Disse var engasjerte naturgranskere som publiserte en hel del om «naturens bok». Det har vært vanlig å hevde at Strøm gjennom sin lesning av Pontoppidans naturhistorie ble påvirket til selv å gi seg i kast med denne typen sysler. Brevvekslingen Dahl presenterer, viser imidlertid at de to brevvekslet om emnet lenge før Pontoppidans naturhistorie var ferdig (fotnotestoff, s. 57). Et annet eksempel er Erich Gerhard Schytte (1729–1808), kjent som en pioner innen moderne naturforskning i Nord-Norge, og et av de første medlemmene i vitenskapsselskapet Gunnerus grunnla i 1760. Av Pontoppidans brev bok fremgår det at han kjente Schyttes talenter mange år tidligere (s. 31–32, ukommentert).

Det er mange små og store oppdagelser både på og mellom linjene i Dahls kildeutgave. Det ligger også en imponerende grundighet bak den møysommelige transkriberingen av flere hundre sider med snirklete gotisk håndskrift. Den som vil gå til kildene, kan trygt gå til Gina Dahls Pontoppidan.